

Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz

Wydanie 6.

Dowiedz się więcej na www.ksiegarnia.beck.pl

1. Kodeks rodzinny i opiekuńczy

z dnia 25 lutego 1964 r. (Dz.U. Nr 9, poz. 59)

Tekst jednolity z dnia 18 października 2019 r. (Dz.U. 2019, poz. 2086)¹

(zm.: Dz.U. 2019, poz. 2089)

---

¹ Tekst jednolity ogłoszono dnia 30.10.2019 r.

Wprowadzenie

Spis treści		Nb
	Nb	
I. Małżeństwo, rodzina, prawa rodzinne	1–10	
1. Kryteria moralno-obyczajowe	1	
2. Rodzinne prawa podmiotowe	2	
3. Prawa i obowiązki rodzinne	3	
4. Podstawowe definicje	4	
5. Definicja małżeństwa	5	
6. Socjologiczne i prawne pojęcie rodziny	6	
7. Podmioty prawa rodzinnego	7	
8. Konkubinat, związek partnerski	8	
9. Pokrewieństwo	9	
10. Literatura	10	
II. Źródła prawa rodzinnego	11–38	
A. Zarys historii źródeł, unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego	11–15	
1. Ziemie polskie w okresie zaborów, II Rzeczpospolita	11	
2. Próby unifikacji w okresie II Rzeczypospolitej	12	
3. Unifikacja w latach 1945–1946	13	
4. Kodyfikacja z 1950 r	14	
5. Kodyfikacja z 1964 r	15	
B. Konstytucja RP	16–20	
1. Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP	16	
2. Podstawowe zasady ustrojowe	17	
3. Prawa i wolności podmiotów praw rodzinnych	18	
4. Polityka państwa wobec rodziny	19	
5. Artykuł 18 Konstytucji RP	20	
C. Kodeks rodzinny i opiekuńczy	21–29	
1. Struktura KRO	21	
2. Nowelizacja z 1975 r	22	
3. Nowelizacja z 1986 r	23	
4. Nowelizacja z 1995 r	24	
5. Nowelizacja z 1998 r	25	
6. Nowelizacja z 1999 r	26	
7. Nowelizacje w latach 2001–2003	27	
8. Nowelizacje w latach 2004–2019	28	
9. Postulaty dalszych nowelizacji	29	
D. Kodeks rodzinny i opiekuńczy a Kodeks cywilny	30–34	
1. <i>Kodeks rodzinny z 1950 r</i>	30	
2. Zakres regulacji w KRO	31	
3. Prawo rodzinne jako część prawa cywilnego	32	
4. Stosunek KRO do KC	33	
5. Przepisy prawa rodzinnego	34	
E. Kodeks rodzinny i opiekuńczy a inne źródła prawa rodzinnego	35	
1. Źródła prawa rodzinnego	35	
F. Prawo międzynarodowe i standardy europejskie	36–38	
1. Umowy międzynarodowe jako źródła powszechnie obowiązującego prawa	36	
2. Międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka, wielostronne umowy międzynarodowe	37	
3. Rekomendacje i rezolucje Rady Europy	38	
III. Podstawowe zasady prawa rodzinnego	39–46	
1. Podstawowe zasady	39	
2. Zasada równorzędności świeckiej i wyznaniowej, formy zawarcia małżeństwa	40	
3. Zasada monogamii	41	
4. Zasada trwałości związku małżeńskiego i założonej przez ten związek rodziny	42	
5. Zasada równouprawnienia (egalitaryzmu) małżonków	43	
6. Zasada dobra dziecka i równych praw dzieci bez względu na ich pochodzenie małżeńskie lub pozamałżeńskie	44	
7. Zasada ochrony rodziny przez państwo	45	
8. <i>Favor matrimonii</i>	46	
IV. Ochrona praw rodzinnych – uwagi ogólne	47–56	
1. Rodzinne prawa niemajątkowe i majątkowe	47	
2. Natura praw rodzinnych	48	
3. Ochrona praw rodzinnych (ogólnie)	49	
4. Ochrona procesowa	50	
5. Współdziałanie sądu z zainteresowanymi osobami	51	
6. Ochrona przed sądem opiekuńczym	52	
7. Ochrona na zasadach ogólnych	53	
8. Rejestr stanu cywilnego	54	
9. Piecza zastępcza	55	
10. Ochrona w innych działach prawa cywilnego i w innych gałęziach prawa	56	
V. Ochrona praw stanu cywilnego	57–147	
A. Stan cywilny i prawa stanu cywilnego	57–70	
1. Pojęcie stanu cywilnego	57	
2. Stan cywilny w wąskim znaczeniu	58	
3. Czysto formalne określenie stanu cywilnego	59	
4. Stan polityczny (obywatelstwo)	60	
5. Stan osobisty	61	
6. Nazwisko	62	
7. Niepodzielność stanu cywilnego	63	
8. Prawa stanu cywilnego	64	

9. Zdarzenia kształtujące stan cywilny	65	D. Udział prokuratora w sprawach o prawa stanu cywilnego	102–114
10. Stan cywilny prawny i naturalny	66	1. Charakter legitymacji prokuratora	102
11. Charakter prawny orzeczeń rozstrzygających o stanie cywilnym	67	2. Legitymacja materialnoprawna	103
12. Deklaratywność orzeczeń rozstrzygających o stanie cywilnym	68	3. Samodzielność wytoczenia powództwa przez prokuratora	104
13. Zawarcie małżeństwa, uznanie ojcostwa	69	4. Powództwo prokuratora w razie oddalenia powództwa innej uprawnionej osoby	105
14. Literatura	70	5. Powództwo prokuratora w razie niedopuszczalności powództwa innej uprawnionej osoby	106
B. Sprawy o prawa stanu cywilnego	71–89	6. Powództwo prokuratora w razie niedopuszczalności powództwa innej uprawnionej osoby	107
1. Dochodzenie (poszukiwanie) stanu cywilnego	71	7. Wskazanie osoby zainteresowanej	108
2. Ustalenie i zaprzeczenie stanu cywilnego	72	8. Bierna legitymacja w razie wszczęcia powództwa przez prokuratora	109
3. Ustalenie i ukształtowanie stanu cywilnego	73	9. Brak terminu do wytoczenia powództwa przez prokuratora	110
4. Sprawy o prawa stanu cywilnego	74	10. Podstawa powództwa prokuratora	111
5. Inne sprawy o prawa stanu cywilnego	75	11. Wzięcie przez prokuratora udziału w postępowaniu wszczętym przez inną osobę	112
6. Ustalenie stanu cywilnego tylko w sentencji wyroku	76	12. Udział prokuratora w postępowaniu nieprocesowym – odeślanie	113
7. Dochodzenie stanu cywilnego w postępowaniu nieprocesowym	77	13. Literatura	114
8. Odrębne postępowanie procesowe	78	E. Ochrona praw stanu cywilnego w postępowaniu nieprocesowym	115–121
9. Sprawy wielokierunkowe	79	1. Ochrona praw stanu cywilnego według przepisów PrASC	115
10. Ograniczenie zasady dyspozycyjności	80	2. Droga procesu i postępowania nieprocesowego	116
11. Wyłączenie stosowania art. 180 KPC	81	3. Droga procesu i postępowania nieprocesowego	117
12. Skuteczność wyroku <i>erga omnes</i>	82	4. Równorzędność procesu i postępowania nieprocesowego	118
13. Niedopuszczalność rygoru natychmiastowej wykonalności wyroku	83	5. Uczestnicy postępowania nieprocesowego	119
14. Zasada prawdy w procesie	84	6. Sentencja postanowienia	120
15. Zasada prawdy w prawie materialnym	85	7. Wszczęcie postępowania przez prokuratora	121
16. Terminy ograniczające dochodzenie niektórych praw stanu cywilnego	86	F. Stosowanie art. 5 KC w sprawach o prawa stanu cywilnego	122–145
17. Stosowanie art. 5 KC	87	1. Ewolucja poglądów orzecznictwa i doktryny	122
18. Związanie sądu cywilnego wyrokiem karnym	88	2. Orzecznictwo SN do 1968 r	123
19. Ustalenie macierzyństwa jako przesłanka ustalenia ojcostwa	89	3. Orzeczenia SN w sprawach dotyczących zaprzeczenia macierzyństwa z 1968 i 1971 r	124
C. Uczestnicy postępowania w sprawach o prawa stanu cywilnego	90–101	4. Ograniczenie stosowania art. 5 KC w sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa w orzeczeniu SN z 1976 r	125
1. Strona procesu o prawo stanu cywilnego	90	5. Potwierdzenie dopuszczalności stosowania art. 5 KC w sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa w uchwale SN z 1976 r	126
2. Orzecznictwo	91	6. Zasada prawdy obiektywnej a zasady dobra dziecka i ochrony rodziny	127
3. Legitymacja czynna i bierna	92	7. Zasada prawdy obiektywnej	128
4. Legitymacja czynna i bierna – wyjątki	93		
5. Określenie strony powodowej w sprawach małżeńskich	94		
6. Określenie strony powodowej w sprawach o pochodzenie dziecka	95		
7. Kurator zastępujący zmarłego	96		
8. Ustanowienie kuratora	97		
9. Dobór osoby kuratora	98		
10. Interwencja uboczna	99		
11. Interwencja uboczna	100		
12. Interwencja uboczna	101		

8. Zasady dobra dziecka i ochrony rodziny	129	5. Rodzaje spraw opiekuńczych według innych ustaw	152
9. Zasady współżycia społecznego i zasady prawa	130	6. Sąd rodzinny jako sąd opiekuńczy	153
10. Oddalenie powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa ze względu na ochronę dobra dziecka	131	7. Trzystopniowe postępowanie przed sądem opiekuńczym	154
11. Postulat rozstrzygnięcia spraw o zaprzeczenie macierzyństwa <i>in favorem impuberis</i> lub <i>in favorem familiae</i>	132	8. Wszczęcie postępowania z urzędu	155
12. Wyjątkowa dopuszczalność oddalenia powództwa na podstawie art. 5 KC w odniesieniu do spraw o zaprzeczenie macierzyństwa	133	9. Udział osób zainteresowanych w postępowaniu opiekuńczym	156
13. Niedopuszczalność stosowania art. 5 KC w sprawach o ustalenie macierzyństwa lub ojcostwa	134	10. Postępowanie dowodowe	157
14. Wyjątkowa dopuszczalność stosowania art. 5 KC w sprawach o zaprzeczenie ojcostwa albo ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa	135	11. Mediacja	158
15. Zaprzeczenie ojcostwa – uchwała SN z 1983 r.	136	12. Elastyczność postępowania opiekuńczego	159
16. Sztuczne poczęcie dziecka za zgodą męża matki (art. 68 KRO)	137	13. Badanie z urzędu kompetencji sądu opiekuńczego	160
17. Unieważnienie małżeństwa z powodu bigamii	138	14. Udział czynnika społecznego w sprawach opiekuńczych	161
18. Unieważnienie małżeństwa z powodu choroby psychicznej	139	15. Wyjątki od zasady rozpoznania spraw opiekuńczych przez sąd opiekuńczy	162
19. Względne przeszkody małżeńskie	140	VII. Sądy rodzinne, sprawy nieletnich	163–177
20. Unieważnienie małżeństwa z powodu nieosiągnięcia wymaganego wieku albo istnienia stosunku powinowactwa	141	1. Koncepcja sądów rodzinnych	163
21. Bezwzględne przeszkody małżeńskie i wyjątkowa dopuszczalność stosowania art. 5 KC w sprawach o unieważnienie małżeństwa	142	2. Wymagania modelu sądu rodzinnego	164
22. Wyjątkowa dopuszczalność stosowania art. 5 KC w sprawach o ustalenie nieistnienia małżeństwa	143	3. Powstanie i rozwój sądów rodzinnych w Polsce	165
23. Postulat rozstrzygnięcia spraw małżeńskich <i>in favorem matrimonii</i>	144	4. Wydziały rodzinne w sądach okręgowych	166
24. Niedopuszczalność stosowania art. 5 KC w sprawach o ustalenie istnienia małżeństwa	145	5. Wydziały rodzinne i nieletnich w sądach rejonowych	167
G. Ochrona stanu cywilnego przez Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka	146–147	6. Ograniczenie kompetencji wydziałów rodzinnych i nieletnich w sądach rejonowych	168
1. Rzecznik Praw Obywatelskich	146	7. Kompetencja wydziałów rodzinnych i nieletnich	169
2. Rzecznik Praw Dziecka	147	8. Sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych nieletnich	170
VI. Sądy opiekuńcze, sprawy opiekuńcze	148–162	9. Ograniczenie stosowania kar na podstawie NielU	171
1. Prawa wynikające z władzy rodzicielskiej lub opieki	148	10. Różne procedury stosowane przez wydział rodzinny i nieletnich	172
2. Funkcje sądu opiekuńczego	149	11. Swoista procedura w sprawach nieletnich	173
3. Sprawy opiekuńcze	150	12. Sprawy dotyczące leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych	174
4. Rodzaje spraw opiekuńczych według KRO	151	13. Regulamin urzędowania sądów powszechnych	175
		14. Funkcje pomocnicze wydziału rodzinnego i nieletnich	176
		15. Literatura	177
		VIII. Ochrona pozostałych praw rodzinnych	178–181
		1. Ochrona pozostałych praw rodzinnych	178
		2. Sprawy rozpoznawane w trybie procesu	179
		3. Sprawy rozpoznawane w trybie postępowania nieprocesowego	180
		4. Nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu wydanemu przeciwko małżonkowi dłużnika	181
		IX. Akty stanu cywilnego, kompetencje organów administracyjnych	182–204
		A. Akty stanu cywilnego	182–190
		1. Źródła prawa	182
		2. Charakter prawny rejestru stanu cywilnego i wpisów w tym rejestrze	183

3. Moc dowodowa aktów stanu cywilnego	184	10. Okres przebywania dziecka w rodzinie zastępczej	218
4. Akt stanu cywilnego jako wyłączny dowód zdarzeń w nim stwierdzonych	185	11. Świadczenia dla rodziny zastępczej	219
5. Zasada wyłączności postępowania sądowego	186	12. Świadczenia alimentacyjne na rzecz dziecka przebywającego w pieczy zastępczej	220
6. Orzecznictwo	187	13. Pomoc materialna dla osoby pełnoletniej opuszczającej rodzinę zastępczą	221
7. Zasady systemu rejestracji stanu cywilnego	188	14. Literatura	222
8. Obowiązki sądów i organów administracji publicznej	189	C. Rodzinne domy dziecka	223–227
9. Ochrona praw rodzinnych	190	1. Osady dziecięce, gniazda sieroce i wioski kościuszkowskie	223
B. Administracyjna ochrona praw rodzinnych	191–204	2. Wioski dziecięce	224
1. Rejestracja stanu cywilnego	191	3. Powstanie rodzinnych domów dziecka	225
2. Zadania i kompetencje gminy określone w PrASC	192	4. Rodzinne domy dziecka w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	226
3. Kompetencja kierownika USC	193	5. Literatura	227
4. Formy działania kierownika USC	194	D. Placówki opiekuńczo-wychowawcze	228–231
5. Kompetencje konsula	195	1. Powstanie placówek opiekuńczo-wychowawczych	228
6. Ochrona praw rodzinnych przez sąd i przez kierownika USC	196	2. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w ustawie o systemie oświaty	229
7. Unieważnienie aktu stanu cywilnego	197	3. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w ustawie o pomocy społecznej	230
8. Sprostowanie aktu stanu cywilnego	198	4. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	231
9. Ustalenie treści aktu cywilnego	199	E. Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne	232–233
10. Odtworzenie aktu stanu cywilnego	200	1. Regionalne placówki opiekuńczo-wychowawcze	232
11. Uzupełnienia aktu stanu cywilnego	201	2. Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne	233
12. Kompetencje kierownika USC	202	F. Ośrodki adopcyjne i preadopcyjne	234–239
13. Sąd w postępowaniu nieprocesowym	203	1. Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze w ustawie o pomocy społecznej	234
14. Kompetencja kierownika USC	204	2. Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze w ustawie o pomocy społecznej	235
X. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	205–244	3. Publiczne ośrodki adopcyjno-opiekuńcze	236
A. Uwagi ogólne	205–208	4. Utworzenie ośrodków adopcyjnych	237
1. Zakres ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	205	5. Prowadzenie ośrodka adopcyjnego	238
2. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej	206	6. Interwencyjne ośrodki preadopcyjne	239
3. Instytucje i podmioty działające na rzecz dziecka i rodziny	207	G. Asystenci rodzin, placówki wsparcia dziennego i rodziny wspierające	240–244
4. Piecza zastępcza	208	1. Instytucje wsparcia rodziny	240
B. Rodziny zastępcze	209–222	2. Przydzielenie rodzinie asystenta rodziny	241
1. Nowela z 1975 r. do KRO	209	3. Placówki wsparcia dziennego	242
2. Ustawa o systemie oświaty	210	4. Prowadzenie placówek wsparcia dziennego	243
3. Ustawa o pomocy społecznej	211	5. Rodzina wspierająca	244
4. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	212		
5. Rodzina zastępcza spokrewniona, rodzina zastępcza zawodowa albo niezawodowa	213		
6. Osoby pełniące funkcję rodziny zastępczej	214		
7. Zbliżenie rodziny zastępczej do rodziny naturalnej	215		
8. Umowa o pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej	216		
9. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej na podstawie orzeczenia sądu; wyjątki	217		

I. Małżeństwo, rodzina, prawa rodzinne

1. **Kryteria moralno-obyczajowe.** W prawie rodzinnym dużą rolę odgrywa **pierwiastek moralno-obyczajowy**, który wywarł zdecydowany wpływ na treść wielu unormowań zawartych w tym prawie. Kryteria moralno-obyczajowe tkwią m.in. u podstaw większości przeszkód małżeńskich; zgodnie z nimi ukształtowano prawa i obowiązki małżonków, one również decydują o poczytaniu spowodowania rozkładu pożycia małżeńskiego za zawinione lub niezawinione. Wydaje się, że ten ścisły związek prawa rodzinnego z moralnością ma swoje źródło w rozwoju historycznym instytucji małżeństwa i rodziny. Najpierw zaznaczało się oddziaływanie wyobrażeń moralnych i obyczajowych, a dopiero następnie te wyobrażenia przekształciły się w normy prawne.

W tym opracowaniu interesuje nas jednak przede wszystkim praktyczna strona zagadnienia. Analizując je z tego punktu widzenia, należy stwierdzić, że wiele wśród norm, których geneza wiąże się ściśle z wyobrażeniami moralnymi, zostało obwarowanych **sankcją prawną**. Niemniej jednak są również normy pozbawione takiej sankcji (dotyczy to m.in. niektórych postanowień zawartych w art. 23, 87 i in. KRO). Naruszające normę zachowanie spotyka się w takim wypadku jedynie z negatywną oceną moralną, co także nie jest bez reszty pozbawione pewnego oddziaływania wychowawczego (jakkolwiek zdania w tej kwestii mogą być podzielone). Z prawnego punktu widzenia dzieje się tak dlatego, że – jak trafnie podniósł *Stelmachowski* (zob. *Zarys*, s. 38) – w prawie rodzinnym została zachowana zasada autonomiczności rodziny.

Reglamentacja stosunków rodzinnych obejmuje w zasadzie ich stronę zewnętrzną. Ilekroć zaś ustawodawca decyduje się na wkroczenie w sferę praw i obowiązków małżeńskich o charakterze osobistym oraz w sferę władzy rodzicielskiej, czyni to ostrożnie, z zachowaniem nieodzownego umiaru. Wkracza wówczas, gdy określone postawy albo typ stosunków uznaje za pożądane z punktu widzenia zaakceptowanego przez państwo **modelu rodziny** i zmierza do ich utrwalenia. Ingerencja zaś państwa w stosunki rodzinne (np. na mocy art. 109–111) należy do wyjątków. Następuje w sytuacjach szczególnych, najczęściej patologicznych, którym należy się przeciwstawić w imię dobra chronionego przez obowiązujący system prawny.

2. **Rodzinne prawa podmiotowe.** Od prawa rodzinnego w znaczeniu przedmiotowym, tzn. przepisów Konstytucji RP, umów międzynarodowych, KRO i niektórych innych ustaw oraz aktów wykonawczych (zob. niżej Nb 16 i nast.), należy odróżnić rodzinne prawa podmiotowe. Mają one niekiedy charakter skutecznych *erga omnes* **praw bezwzględnych** (np. prawa stanu cywilnego; zob. niżej Nb 57 i nast.). Często są to jednak **prawa względne**, skuteczne w stosunku do określonych podmiotów. Prawa rodzinne są **niezbywalne**. Nie można zrzec się ich ani przenieść na inną osobę. Niektóre można jedynie utracić na mocy orzeczenia sądu (zob. np. art. 52) lub *ex lege* (por. art. 53). W określonych w ustawie wypadkach podmiotowe prawa rodzinne mogą ulec zmodyfikowaniu na podstawie orzeczenia sądu (zob. art. 40 zd. 1). Rodzinne prawa majątkowe **nie przedawniają się**; np. nie ulega przedawnieniu prawo do alimentacji, a przedawniają się jedynie roszczenia o spełnienie świadczenia alimentacyjnego (por. uw. do art. 137).

3. **Prawa i obowiązki rodzinne.** Cechą charakterystyczną praw rodzinnych jest ich powiązanie z obowiązkami (np. uprawnienia wynikające ze sprawowania władzy rodzicielskiej są ściśle powiązane z obowiązkiem jej wykonywania – zob. art. 95 § 1 i 3, art. 96, art. 97 § 1 i in.). Niektóre obowiązki rodzinnoprawne są **pozbawione**

sankcji prawnej (np. obowiązki z art. 87, art. 91 § 2, niektóre obowiązki z art. 23). W takich wypadkach mają one charakter obowiązków moralnych; zob. też uw. do art. 23.

- 4 4. Podstawowe definicje.** Przepisy prawa rodzinnego nie objaśniają takich pojęć, jak: **wstępni, zstępni, małżeństwo, rodzina**. Artykuł 61⁷ zawiera definicję **pokrewieństwa**, a art. 61⁸ normuje kwestię powstania stosunku **powinowactwa** oraz zawiera wzmiankę, że trwa ono mimo ustania małżeństwa. Wynika z tego, że stosunek powinowactwa gaśnie w razie unieważnienia małżeństwa, nie powstaje zaś w razie ustalenia nieistnienia małżeństwa. Kwestie dotyczące powinowactwa obszernie omówił A. *Wojdyła*, Powinowactwo w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Pojęcie, źródło, zakres podmiotowy, Rzeszowskie Zeszyty Naukowe. Prawo-Ekonomia 1989, t. VII; *tenże*, Ustanie i unieważnienie małżeństwa a powinowactwo, NP 1988, Nr 10–12.
- 5 5. Definicja małżeństwa.** Polskie prawo nie zawiera ustawowej definicji małżeństwa. Próby określenia tego pojęcia są podejmowane w piśmiennictwie socjologicznym i prawniczym. Treść przepisów KRO daje podstawę do uznania związku małżeńskiego za **trwały stosunek prawny łączący zwykle dożywotnio mężczyznę i kobietę**, którzy z zachowaniem konstytutywnych przesłanek przewidzianych w przepisach KRO dokonali czynności prawnej zawarcia małżeństwa i w następstwie jej dokonania stali się równouprawnionymi podmiotami kompleksu praw i obowiązków małżeńskich dla optymalnej realizacji funkcji społecznych założonej przez ich związek rodziny (zob. szerzej *J. Gajda*, [w:] System PrPryw, t. 11, s. 68–71; *J. Winiarz*, [w:] System PrRodz, s. 38–39). **Małżeństwa osób tej samej płci** są dopuszczalne w niektórych państwach, w szczególności w Argentynie, Belgii, Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Islandii, Kanadzie, Norwegii, Portugalii, Republice Południowej Afryki i Szwecji oraz w niektórych stanach Brazylii, Meksyku i USA (*J. Pawliczak*, Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo, Warszawa 2014, s. 265 i nast.).
- 6 6. Socjologiczne i prawne pojęcie rodziny.** W nauce socjologii rodzina jest rozpatrywana w kategoriach grupy społecznej bądź instytucji społecznej. Wyróżnia się tzw. **małą rodzinę** oraz **dużą (wielką) rodzinę**. W nauce prawa przyjmuje się zaś na ogół **węższe pojęcie rodziny** (a więc małą rodzinę), do której należą małżonkowie oraz ich małoletnie dzieci. Kwestię zaś, czy małżeństwo bezdzietne stanowi rodzinę, rozstrzygają przepisy art. 23 zd. 2 i art. 27 zd. 1, z których wynika, że rodzina zostaje założona z chwilą zawarcia małżeństwa (zob. uw. do tych przepisów).
- 7 7. Podmioty prawa rodzinnego.** Rodzina jako grupa społeczna nie jest podmiotem prawa. Podmiotami praw i obowiązków są członkowie rodziny. Niemniej jednak ustalenie, które osoby na tle konkretnych unormowań prawa rodzinnego (np. w świetle powołanych wyżej postanowień art. 23 i 27) mogą być zaliczone do rodziny, ma istotne znaczenie praktyczne. Wyjaśnienia w tym przedmiocie zawierają uwagi do odpowiednich przepisów KRO.
- 8 8. Konkubinat, związek partnerski.** W przeciwieństwie do związku małżeńskiego nie tworzy rodziny konkubinat, a więc **trwały związek faktyczny, łączący mężczyznę i kobietę**, którzy żyją ze sobą jak małżonkowie, mimo że nie są małżeństwem. Jednakże może prowadzić do powstania rodziny urodzenie się dziecka w konkubinacie. Poza tym konkubinat może rodzić następstwa prawne, m.in. w sferze prawa cywilnego, zwłaszcza wtedy, gdy wchodzi w rachubę pojęcie osoby bliskiej (zob. np. art. 691 KC). O konkubinacie zob. zwłaszcza: *M. Nazar*, Rozliczenia majątkowe konkubentów, Pal. 1988, Nr 10; *tenże*, Cywilnoprawne zagadnienia

konkubinatu de lege ferenda, PiP 1989, Nr 12; *tenże*, Rozliczenia majątkowe konkubentów, Lublin 1993; *tenże*, Konkubinaty a małżeństwo – wybrane zagadnienia, [w:] Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego, Toruń 2008; A. Szlęzak, Stosunki majątkowe między konkubentami. Zagadnienia wybrane, Poznań 1992; A. Zieliński, Zarys instytucji konkubinatu, Pal. 1983, Nr 12.

Od konkubinatu należy odróżnić **związek partnerski**, który może być **homoseksualny albo heteroseksualny**. Przepisy regulujące zawieranie i skutki rejestrowanych związków partnerskich zostały zamieszczone w ustawodawstwach wielu państw europejskich (w tym większości państw Unii Europejskiej) oraz niektórych państw pozaeuropejskich. Różnią się one między sobą dość istotnie, co pozwala na wskazanie ich trzech typów: związków typu kontraktowego, typu małżeństwo-minus i typu *quasi-małżeństwo* (J. Pawliczak, Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo, Warszawa 2014, s. 91 i nast.). Niektóre ustawodawstwa dopuszczają związki partnerskie zarówno dla osób tej samej, jak i odmiennej płci, inne zaś jedynie dla osób tej samej płci. W Polsce były podejmowane inicjatywy zmierzające do legalizacji związków partnerskich, które jednak kończyły się niepowodzeniem.

9. **Pokrewieństwo** jest wynikiem węzła krwi łączącego określone osoby. Krewnymi w **linii prostej** są osoby, z których jedna pochodzi od drugiej (art. 61⁷ § 1 zd. 1). Krewnymi w **linii bocznej** są osoby, które pochodzą od wspólnego przodka, a nie są krewnymi w linii prostej (art. 61⁷ § 1 zd. 2). Stopień pokrewieństwa określa się według liczby urodzeń, wskutek których powstało pokrewieństwo (art. 61⁷ § 2).

10. **Literatura**. Problematyki ogólnej prawa rodzinnego dotyczy – poza Systemem prawa rodzinnego i opiekuńczego, dwoma tomami Systemu prawa prywatnego (t. 11 i 12), podręcznikami i komentarzami – zwłaszcza następująca literatura: M. Andrzejewski, O potrzebie zmian w polskim prawie rozwodowym, SP 2016, Nr 3; *tenże*, Prawo cywilne – prawo rodzinne – prawo dotyczące rodziny (refleksje w czasie, gdy osłabł impet prac nad kodyfikacją prawa cywilnego), [w:] Meandry prawa – teoria i praktyka. Księga jubileuszowa prof. zw. dra hab. Mieczysława Goettela, Szczytno 2017; M. Andrzejewski, M. Łączkowska, A. Schulz, A. Urbańska-Łukaszewicz, Równość – nierówność, dyskryminacja – niedyskryminacja – postrzeżenie z perspektywy prawa rodzinnego, [w:] O prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego, Warszawa 2017; M. Arczewska, Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej, Kraków 2017; M. Balcerek, Prawa dziecka, Warszawa 1986; B. Banaszak, M. Zieliński, Konstytucyjne i ustawowe pojęcie rodziny, MoP 2014, Nr 7; T. Borutka, T. Kornecki, P. Kroczyk, Rodzina fundamentem społeczeństwa: Aspekt społeczno-prawny, Kraków 2017; Z. Celmer, Małżeństwo, Warszawa 1989; Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?, Katowice 1997; B. Czech (red.), Małżeństwo w prawie świeckim i w prawie kanonicznym, praca zbiorowa, Katowice 1996; B. Dobrzański, Kodeks rodzinny i opiekuńczy a Kodeks cywilny, SC 1966, t. VII; M. Domański, Wybrane zagadnienia legislacyjne prawa rodzinnego, [w:] Leges ab omnibus intellegi debent. Księga XV-lecia Rządowego Centrum Legislacji, Warszawa 2015; E. Dybowska, M. Prucnal-Wójcik (red.), Wokół rodziny i dziecka. Wybrane zagadnienia z teorii i praktyki, Kraków 2017; P. Fiedorczyk, Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945–1964), Białystok 2014; J. Gajda, Polskie prawo rodzinne wobec współczesnych wyzwań. Kilka refleksji, [w:] Współczesne wyzwania państwa i prawa. Księga Jubileuszowa z okazji 45-lecia pracy naukowej profesora Jerzego Jaskierni, Kielce 2017; M. Goettel, Koncepcja chronionego interesu, prawa podmiotowego oraz stosunku prawnego na gruncie prawa rodzinnego, [w:] Problemy

małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym, Olsztyn 2017; *E. Holewińska-Łapińska*, Samodzielność kodeksowa prawa rodzinnego, [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza, Lublin 2015; *K. Jadach, K. Perzanowska, A. Urbańska-Lukaszewicz*, Kodeks rodzinny i opiekuńczy po wielkich nowelizacjach, RiP 2014, Nr 29; *D. Jaroszevska-Choraś, A. Kilińska-Pękacz, A. Wedeł-Domaradzka* (red.), Rodzina i prawo, Bydgoszcz 2017; *G. Jędrejek* (red.), Meritum. Prawo rodzinne, Warszawa 2017; *S. Kaleta*, Spór o miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa polskiego, SC 1969, t. XIII–XIV; *tenże*, Więzy normatywne między przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego a przepisami Kodeksu cywilnego, [w:] Prace Prawnicze, Prawo CLXXXVI (tom specjalny ku czci Jana Kosika), Wrocław 1990; *P. Kędziora*, Dobro dziecka jako podstawowa wartość prawa rodzinnego – rozważania na tle praktyki orzeczniczej sądów powszechnych, [w:] Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym, Olsztyn 2017; *A. Kłosowska*, Socjologiczne aspekty prawnej ochrony rodziny, PiP 1968, Nr 2; Kodeks rodzinny i opiekuńczy po wielkich nowelizacjach. Acta Iuris Stetinensis 6. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego Nr 821, Szczecin 2014; *J. Krukowski, M. Sitarz, J. Gręźlikowski* (red.), Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim, Lublin 2017; *J. Krzynówek, J. Krzywkowska* (red.), Ochrona małżeństwa i rodziny w Polsce. Zagadnienia prawne, Olsztyn 2015; *J. Łukasiewicz, A. Arkuszewska, A. Kościółek* (red.), Wokół problematyki małżeństwa w aspekcie materialnym i procesowym, Toruń 2017; *J. Mazurkiewicz*, Rodzinne do remontu! Czyli o potrzebie wielkiej reformy prawa rodzinnego, [w:] 50 lat Kodeksu cywilnego oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Szczecin 2014; *A. Mączyński*, Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego, [w:] Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. 1, Warszawa 2012; *tenże*, Nowa regulacja międzynarodowego prawa rodzinnego, [w:] Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi, Warszawa 2014; *M. Michalik*, O etycznych aspektach problemu rodziny, [w:] Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej, Poznań 1990; *K. Michałowska*, Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2017; *M. Nazar*, Niektóre zagadnienia małżeństwa i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Rej. 1997, Nr 5; *tenże*, Prawo rodzinne w dorobku naukowym i orzeczniczym Profesora Jerzego Ignatowicza, Annales UMCS, Sectio G Ius 2013, Nr 60, z. 1; *tenże*, O znaczeniu adekwatnego rekonstruowania zasad prawa rodzinnego, [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza, Lublin 2015; *D. Ossowska-Salamonowicz, M. Giżyńska*, Konstytucyjne obowiązki państwa względem rodziny – analiza wybranych przykładów regulacji ochronnych, [w:] Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym, Olsztyn 2017; *Z. Radwański*, Kodeks cywilny a prawo regulujące zagadnienia rodziny, ZN IBPS 1983, Nr 19–20; *tenże*, Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa, [w:] Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smyczyńskiego, Toruń 2008; *T. Smyczyński* (red.), Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej, praca zbiorowa, Poznań 1990; *tenże*, Kodeks cywilny a prawo rodzinne, MoP 2007, Nr 14; *tenże*, Rodzina i prawo rodzinne – współczesne i przyszłe dylematy polskiego ustawodawcy (100-lecie urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza), [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy

urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza, Lublin 2015; *L. Stadniczeńko*, Prawo rodzinne – jego miejsce w systemie prawa, [w:] W kręgu zagadnień konstytucjonalizmu oraz współczesnego państwa, Rzeszów 2015; *J. Strzebińczyk*, Sugestie zmian w obrębie polskiego prawa filiacyjnego (pod rozwagę ustawodawcy), *Acta Iuris Stetinensis* 2014, Nr 6; *B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska* (red.), Współczesna rodzina w ujęciu interdyscyplinarnym. Przemiany, wsparcie, rozwój, Rzeszów 2017; *R. Sztymmler, J. Krzywkowska, M. Paszkowski* (red.), Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym, Olsztyn 2017; *R. Sztymmler*, Pozycja prawa rodzinnego w systemie prawa kanonicznego, [w:] Problemy małżeństwa i rodziny w prawodawstwie polskim, międzynarodowym i kanonicznym, Olsztyn 2017; *P. Telusiewicz*, Służebna rola zwrotu „rodzinny” w przepisach prawa polskiego, Lublin 2013; *B. Walaszek*, Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, SP 1970, Nr 26–27; *Z. Wasilkowska*, Model małżeństwa i rodziny w orzecznictwie SN, PiP 1974, Nr 5; *E. Włodek, Z. Solak, T. Gurdak* (red.), Dobro dziecka. Perspektywa pedagogiczna i prawna, Kraków 2017; *A. Wolter*, Kodeks rodzinny a „prawo rodzinne”, PiP 1957, Nr 3; *E. Wiśniowska*, Pojęcie rodziny w ustawodawstwie polskim, [w:] Prace Prawnicze, Prawo CLXXXVI (tom specjalny ku czci Jana Kosika), Wrocław 1990; *Z. Ziemiński*, Unormowania prawne a unormowania moralne w sferze prawa rodzinnego, RPEiS 1977, Nr 2; *M. Ziemska*, Rodzina a osobowość, Warszawa 1977.

II. Źródła prawa rodzinnego

A. Zarys historii źródeł, unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego

1. **Ziemie polskie w okresie zaborów, II Rzeczpospolita.** Rozwój rodzinnego 11
 prawa rodzinnego w Polsce został przerwany wraz z upadkiem I Rzeczypospolitej w końcu XVIII w. Państwa zaborcze (Rosja, Prusy i Austria) wprowadziły na ziemiach polskich swoje systemy prawne:

- 1) na ziemiach wschodnich obowiązywał *tom X Zводу Praw*;
- 2) na ziemiach zachodnich obowiązywał początkowo *Landrecht Pruski* (od 1794 r.), a następnie od 1900 r. *Kodeks cywilny niemiecki (BGB)*;
- 3) na ziemiach południowych obowiązywał od 1912 r. *Kodeks cywilny austriacki (ABGB)*. Wcześniej na tych ziemiach obowiązywały: *Kodeks Józefiński* (od 1786 r.), a następnie *Kodeks Zachodnio-Galicyski* (od 1798 r.);
- 4) na ziemiach centralnych, a więc początkowo na ziemiach Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego, w 1808 r. został wprowadzony *Kodeks cywilny francuski*, zwany *Kodeksem Napoleona*. Od 1825 r. ów *Kodeks* obowiązywał w zmienionej wersji jako *Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego (KCKP)*. W 1836 r. *Tytuły V i VI* tego *Kodeksu* zostały zastąpione *Prawem o małżeństwie*.

Na obszarze II Rzeczypospolitej obowiązywały początkowo nie cztery, ale pięć obcych systemów prawa cywilnego. Na Spiszu i Orawie, które zostały przyłączone do Polski w 1920 r. obowiązywał bowiem *Kodeks cywilny węgierski*. Na podstawie *ustawy z 26.10.1921 r. (Dz.U. Nr 89, poz. 657)* zostało utrzymane w mocy prawo węgierskie, jednakże Rada Ministrów została upoważniona do wprowadzenia w życie w miejsce prawa węgierskiego prawa obowiązującego w Polsce. Wydane z upoważnienia tej ustawy *rozp. RM z 14.9.1922 r. (Dz.U. Nr 90, poz. 833 ze zm.)* wprowadziło rozciągnęło na obszar Spiszu i Orawy moc obowiązującą prawa austriackiego, jednakże utrzymało możliwość zawierania małżeństw w formie cywilnej na podstawie węgierskiej ustawy z 1894 r.

- 12 2. Próby unifikacji w okresie II Rzeczypospolitej.** Próba zastąpienia w II Rzeczypospolitej obcych systemów prawnych zunifikowanym prawem rodzimym zakończyła się w obszarze prawa cywilnego tylko częściowo powodzeniem (zwłaszcza w zakresie prawa zobowiązań, a także m.in. prawa handlowego, spółdzielczego, upadłościowego, układowego, wekslowego i czekowego, międzynarodowego prywatnego oraz prawa postępowania cywilnego). W innych dziedzinach prawa cywilnego prace kodyfikacyjne były wprawdzie dość zaawansowane, ostatecznie jednak proces unifikacji tego prawa został zakończony już w latach powojennych. W okresie II Rzeczypospolitej były podejmowane próby unifikacji prawa rodzinnego. Na szczególne podkreślenie zasługuje uchwalony przez Komisję Kodyfikacyjną dnia 18.5.1929 r. projekt Prawa małżeńskiego, zwany projektem Prof. *Karola Lutostańskiego*. Projekt ten przewidywał m.in. **alternatywną cywilną i wyznaniową** formę zawarcia małżeństwa (art. 25 i 26) oraz rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, który mógł być orzeczony po upływie 3 lat od orzeczenia przez sąd rozłączenia małżeństwa (art. 54–80); zob. szerzej *K. Krasowski*, Próby unifikacji osobowego prawa małżeńskiego w II Rzeczypospolitej, KPP 1994, Nr 3.
- 13 3. Unifikacja w latach 1945–1946.** Unifikacja prawa rodzinnego w Polsce została dokonana w latach 1945–1946. Przepisy tego prawa zostały zamieszczone w ośmiu dekreтах, które odrębnie regulowały prawo małżeńskie (osobowe), prawo małżeńskie majątkowe, prawo rodzinne i prawo opiekuńcze. Były to następujące dekrety:
- 1) *dekret z 25.9.1945 r. – Prawo małżeńskie (PrMałzD, Dz.U. Nr 48, poz. 270);*
  - 2) *dekret z 25.9.1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo małżeńskie (Dz.U. Nr 48, poz. 271 ze zm.);*
  - 3) *dekret z 22.1.1946 r. – Prawo rodzinne (PrRodzD, Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze sprost.);*
  - 4) *dekret z 22.1.1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 53 ze zm.);*
  - 5) *dekret z 14.5.1946 r. – Prawo opiekuńcze (PrOpiekD, Dz.U. Nr 20, poz. 135);*
  - 6) *dekret z 14.5.1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 136);*
  - 7) *dekret z 29.5.1946 r. – Prawo małżeńskie majątkowe (Dz.U. Nr 31, poz. 196 ze zm.);*
  - 8) *dekret z 29.5.1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo małżeńskie majątkowe (PrMałzMajD, Dz.U. Nr 31, poz. 197 ze zm.);*
- zob. szerzej *P. Fiedorczyk*, Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945–1964), Białystok 2014, s. 29–141.
- 14 4. Kodyfikacja z 1950 r.** Po kilku latach obowiązywania wymienione wyżej dekrety zostały zastąpione przez dwie ustawy: *Kodeks rodzinny z 27.6.1950 r. (KR, Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.)*, będący efektem pracy Komisji Współpracy Prawniczej Polsko-Czechosłowackiej, oraz *przepisy wprowadzające ten Kodeks z 27.6.1950 r. (PWKR, Dz.U. Nr 34, poz. 309)*. Należy zresztą podkreślić, że była to jedynie kodyfikacja cząstkowa. W opinii prawników *Kodeks rodzinny z 1950 r.* był szczególnego rodzaju aktem prawnym, który składał się z niewielu przepisów, za to zawierał bardzo dużo luk; zob. *J. Winiarz*, Kodyfikacja prawa rodzinnego i opiekuńczego PRL, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego*, Warszawa 1985, s. 79. Zob. szerzej *P. Fiedorczyk*, Unifikacja i kodyfikacja, s. 145–282.
- 15 5. Kodyfikacja z 1964 r.** Uchwalenie wymienionych wyżej ustaw (*KR* i *PWKR*) nie zakończyło procesu kodyfikacji prawa rodzinnego. Co więcej, nadal otwarty pozostawał problem, czy przepisy prawa rodzinnego i opiekuńczego powinny znaleźć

się w Kodeksie cywilnym, czy też w innym akcie normatywnym (w odrębnym Kodeksie). W projekcie Kodeksu cywilnego z 1948 r. (ogłoszonym w DPP 1948, Nr 4, 6, 8 i 9) przepisy prawa rodzinnego zostały zamieszczone w Księdze II w trzech tytułach (małżeństwo, pokrewieństwo i powinowactwo oraz opieka i kuratela). Późniejsze projekty tego Kodeksu, powstałe po wejściu w życie *KR*, nie obejmowały już prawa rodzinnego. Jedynie projekt z 1960 r. (Projekt Kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1960) zawierał w Księdze IV przepisy prawa rodzinnego. Ostatecznie więc w 1964 r. uchwalono jako odrębne akty normatywne Kodeks rodzinny i opiekuńczy (dnia 25 lutego) oraz Kodeks cywilny (dnia 23 kwietnia), a także Kodeks postępowania cywilnego (dnia 17 listopada). Kodeksy te weszły w życie 1.1.1965 r. Tego samego dnia weszła w życie ustawa z 25.2.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks rodzinny i opiekuńczy (PWKRO). Zob. szerzej *P. Fiedorczyk*, Unifikacja i kodyfikacja, s. 285–695.

B. Konstytucja RP

1. Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP. Najwyższym źródłem prawa rodzinnego jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). O zagadnieniach prawa rodzinnego w Konstytucji RP zob. *M. Nazar*, Niektóre zagadnienia małżeństwa i rodziny w świetle unormowań Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., *Rej.* 1997, Nr 5; *Z. Radwański*, Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny, [w:] *Prace cywilistyczne*, Warszawa 1990. Zgodnie z art. 8 ust. 2 Konstytucji RP jej przepisy stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej. Należy wszakże podkreślić, że nadal aktualny jest pogląd *J.S. Piątowskiego* (zob. *tenże*, [w:] *System PrRodz*, s. 28–29), wyrażony w okresie obowiązywania dawnej *Konstytucji z 1952 r.*, zgodnie z którym przepisy Konstytucji nie reglamentują bezpośrednio i szczegółowo stosunków rodzinnych, ale ich rola jest inna i przejawia się w trzech kierunkach (o czym niżej Nb 17–20).

2. Podstawowe zasady ustrojowe. Po pierwsze, przepisy Konstytucji RP wyrażają podstawowe zasady ustrojowe w dziedzinie stosunków rodzinnych (por. *J.S. Piątowski*, [w:] *System PrRodz*, s. 28; *T. Smoczyński*, [w:] *System PrPryw*, t. 11, s. 46–47). *De lege lata* należy tu wymienić następujące **zasady**:

- 1) zasadę pozostawania małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej (art. 18 Konstytucji RP);
- 2) zasadę równych praw kobiety i mężczyzny m.in. w życiu rodzinnym (art. 33 ust. 1 Konstytucji RP);
- 3) zasadę prawa każdego do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47 Konstytucji RP);
- 4) zasadę ochrony dobra rodziny (art. 71 Konstytucji RP);
- 5) zasadę ochrony praw dziecka (art. 72 Konstytucji RP).

3. Prawa i wolności podmiotów praw rodzinnych. Niektóre przepisy Konstytucji RP formułują określone prawa i wolności niektórych podmiotów praw rodzinnych, mianowicie:

- 1) prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, z uwzględnieniem stopnia dojrzałości dziecka, a także wolności jego sumienia i wyznania oraz jego przekonań – art. 48 ust. 1;
- 2) możliwość ograniczenia lub pozbawienia praw rodzicielskich tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu – art. 48 ust. 2;

- 3) prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami – art. 53 ust. 3;
- 4) prawo dzieci, kobiet ciężarnych, osób niepełnosprawnych i osób w podeszłym wieku do żądania od władz publicznych zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej – art. 68 ust. 3;
- 5) wolność rodziców wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne – art. 70 ust. 3;
- 6) prawo rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietnych i niepełnych, do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych – art. 71 ust. 1;
- 7) prawo matki przed i po urodzeniu dziecka do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa – art. 71 ust. 2;
- 8) prawo każdego do żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją – art. 72 ust. 1;
- 9) prawo dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej do opieki i pomocy władz publicznych – art. 72 ust. 2.

Zgodnie z art. 233 ust. 1 Konstytucji RP, prawa i wolności określone w przepisach m.in. art. 48 i 72 **nie mogą być ograniczane** w czasie stanu wojennego.

19 4. Polityka państwa wobec rodziny. Po drugie, przepisy Konstytucji RP często wskazują na kierunki przyszłych rozwiązań ustawodawczych wyznaczając program polityki państwa wobec rodziny (zob. *J.S. Piątkowski*, [w:] System PrRodz, s. 28–29; *T. Smyczyński*, [w:] System PrPryw, t. 11, s. 47). Można tu wskazać w szczególności na następujące przepisy Konstytucji RP:

- 1) art. 18 – „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”;
- 2) art. 68 ust. 3 – „Władze publiczne są obowiązane do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom, kobietom ciężarnym, osobom niepełnosprawnym i osobom w podeszłym wieku”;
- 3) art. 68 ust. 5 – „Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży”;
- 4) art. 71 ust. 1 zd. 1 – „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny”;
- 5) art. 72 ust. 1 zd. 1 – „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka”.

20 5. Artykuł 18 Konstytucji RP. Po trzecie, przepisy Konstytucji RP dotyczące rodziny często przekraczają zakres prawa rodzinnego w ścisłym znaczeniu. Tak więc **w szczególności** zasada pozostawania małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, wyrażona w art. 18 Konstytucji RP, znajduje wyraz m.in. w przepisach ochronnych prawa pracy, prawa ubezpieczeń społecznych i prawa finansowego (zob. *J.S. Piątkowski*, [w:] System PrRodz, s. 29; zob. też *T. Smyczyński*, [w:] System PrPryw, t. 11, s. 46).

C. Kodeks rodzinny i opiekuńczy

21 1. Struktura KRO. Podstawowym aktem prawnym w zakresie prawa rodzinnego jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Obecnie składa się on z 238 artykułów (pierwotnie składał się ze 184 artykułów) zamieszczonych w trzech tytułach. Pierwszy tytuł zawiera przepisy o małżeństwie, drugi – o pokrewieństwie i powinowactwie, trzeci – o opiece i kurateli. W kolejnych nowelizacjach dodano 57 artykułów, a trzy uchylono. W jednym wypadku nowy artykuł został najpierw dodany, a później uchylony.

lony (art. 61⁵). Kodeks był dotychczas dwadzieścia siedem razy nowelizowany. Poza tekstem pierwotnym miał cztery teksty jednolite.

2. Nowelizacja z 1975 r. Pierwsza nowelizacja KRO została dokonana w 1975 r. **22** (zob. ustawę z 19.12.1975 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. Nr 45, poz. 234). Cele tej ustawy były następujące: realizacja zasady równouprawnienia małżonków w zakresie wyboru nazwiska przy zawarciu małżeństwa (art. 25 § 3), zwiększenie ochrony majątkowej małżonka w wypadku, gdy dłużnikiem jest drugi małżonek (art. 41 § 3), umożliwienie rozstrzygnięcia przez sąd w wyroku rozwodowym o wspólnym mieszkaniu małżonków i o podziale majątku wspólnego (art. 58 § 2–4) oraz zwiększenie i usprawnienie ochrony dobra dziecka (przepisy o władzy rodzicielskiej, przysposobieniu i opiece).

3. Nowelizacja z 1986 r. Dnia 29.9.1986 r. została uchwalona *ustawa – Prawo o aktach stanu cywilnego (PrASC, t.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 ze zm.)*, która zastąpiła *dekret z 1955 r.* pod tym samym tytułem. Ustawa ta zmieniła kilka przepisów KRO, mianowicie przepisy o zawarciu małżeństwa i uznaniu dziecka, zwłaszcza w zakresie dokonywania tych czynności prawnych przed polskim konsulem za granicą. **23**

4. Nowelizacja z 1995 r. Ustawa z 26.5.1995 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 83, poz. 417) wprowadziła nowe przepisy o przysposobieniu. Szczególnie istotne znaczenie ma nowy art. 114² regulujący instytucję tzw. przysposobienia zagranicznego. **24**

5. Nowelizacja z 1998 r. Ustawa z 24.7.1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 117, poz. 757) przede wszystkim wprowadziła alternatywną wobec formy cywilnej formę wyznaniową zawarcia małżeństwa. Inne zmiany dotyczą w szczególności wieku wymaganego do zawarcia małżeństwa (art. 10), możliwości unieważnienia małżeństwa zawartego pod wpływem niektórych wad oświadczenia woli (art. 15¹) oraz nazwiska małżonków (art. 25) i nazwiska dzieci pochodzących z małżeństwa (art. 88 § 1). **25**

6. Nowelizacja z 1999 r. Ustawa z 21.5.1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 52, poz. 532) wprowadziła możliwość orzeczenia przez sąd separacji małżonków (tzw. separacji prawnej – nowe art. 61¹–61⁶), a także zmieniła niektóre przepisy dotyczące unieważnienia małżeństwa z powodu braku wymaganego wieku (art. 10 § 2 i 4). **26**

7. Nowelizacje w latach 2001–2003. W latach 2001–2003 weszły w życie trzy nowelizacje KRO: **27**

- 1) ustawa z 21.12.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 122, poz. 1322) wprowadziła zmiany m.in. w przepisach art. 109, 111 i 165 KRO;
- 2) ustawa z 27.7.2001 r. o służbie zagranicznej (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2040 ze zm.) dodała do art. 1 KRO § 4 dotyczący zawarcia małżeństwa przez obywateli polskich za granicą przed polskim konsulem;
- 3) na mocy art. 70 ustawy z 12.6.2003 r. – *Prawo pocztowe (t.j. Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1159 ze zm.)* został zmieniony art. 8 § 3.

28 8. Nowelizacje w latach 2004–2019. W latach 2004–2019 weszło w życie dwadzieścia jeden nowelizacji KRO:

- 1) ustawa z 17.6.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1691) przede wszystkim zastąpiła dawne przepisy o stosunkach majątkowych między małżonkami przepisami o małżeńskich ustrojach majątkowych; poza tym zmieniła art. 1 § 4, art. 61⁶ § 3 i art. 84 (przyznanie ojcu biologicznemu legitymacji w procesie o ustalenie ojcostwa), uchyliła art. 61⁵ oraz dodała art. 28¹ (tzw. *regime primaire* w zakresie korzystania przez małżonków z mieszkania);
- 2) art. 2 ustawy z 9.5.2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 121, poz. 831) nadał nowe brzmienie art. 183;
- 3) art. 32 ustawy z 7.9.2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 670 ze zm.) w art. 52 dodał § 1a i 3;
- 4) ustawa z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 220, poz. 1431) przede wszystkim istotnie zmieniła przepisy o pochodzeniu dziecka (zwłaszcza dodała przepisy o ustaleniu i zaprzeczeniu macierzyństwa oraz zmieniła przepisy o zaprzeczeniu ojcostwa, uznaniu ojcostwa i ustaleniu bezskuteczności uznania ojcostwa), a także przepisy ogólne o stosunkach między rodzicami a dziećmi, władzy rodzicielskiej, kontaktach z dzieckiem, obowiązku alimentacyjnym oraz opiece i kuratelii; poza tym zmieniła art. 8 § 3, art. 58, 119 § 1 i art. 124¹ oraz uchyliła art. 26;
- 5) ustawa z 10.6.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 125, poz. 842) dodała art. 96¹ zakazujący osobom wykonującym władzę rodzicielską oraz sprawującym opiekę lub pieczę nad małoletnim stosowania kar cielesnych;
- 6) ustawa z 25.3.2011 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 75, poz. 398 ze zm.) w art. 31 § 2 dodała pkt 4;
- 7) ustawa z 9.6.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1111 ze zm.) wprowadziła zmiany w przepisach art. 100, 109, 113¹, 114¹, 119¹ i 120¹ oraz – przede wszystkim – w Tytule II Dziale IA Rozdziale II dodała Oddział 2a „Piecza zastępcza” obejmujący zmienione art. 112¹ i 112² oraz dodane art. 112³–112⁸;
- 8) ustawa z 27.4.2012 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2012 r. poz. 579) zmieniła w art. 109 § 2 i 4;
- 9) ustawa z 23.11.2012 r. – Prawo pocztowe (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2188 ze zm.) zmieniła art. 8 § 3;
- 10) ustawa z 25.7.2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2014 r. poz. 1188) zmieniła art. 109 § 2 pkt 5 i art. 112¹ § 1 zdanie pierwsze;
- 11) ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2224 ze zm.) zmieniła art. 4¹ § 2, art. 7 § 3 i art. 90 § 1 oraz w art. 74 dodała § 4;
- 12) ustawa z 25.6.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1062) w art. 58 zmieniła § 1 i 1a oraz dodała § 1b i zmieniła art. 107 § 1–3;
- 13) ustawa z 25.6.2015 r. o leczeniu niepłodności (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 865 ze zm.) zmieniła art. 62 § 2, art. 68 i art. 85 § 1 oraz dodała art. 75¹ i art. 81¹;

- 14) ustawa z 25.6.2015 r. – Prawo konsularne (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2141 ze zm.) zmieniła art. 59;
- 15) ustawa z 25.6.2015 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2016 r. poz. 1271) w art. 184 dodała § 3;
- 16) ustawa z 24.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2015 r. poz. 1199) po art. 119¹ dodała art. 119^{1a};
- 17) ustawa z 18.3.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2016 r. poz. 406) nadała nowe brzmienie art. 112³;
- 18) ustawa z 10.6.2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 1177) nadała nowe brzmienie art. 135 § 3;
- 19) ustawa z 31.1.2019 r. o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym (Dz.U. z 2019 r. poz. 303 ze zm.) w art. 135 w § 3 dodała pkt 5;
- 20) ustawa z 16.5.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1146) nadała nowe brzmienie art. 61¹⁰ § 2 i 3, art. 61¹¹, 61¹⁵ i 61¹⁶, dodała art. 70¹, w art. 83 nadała nowe brzmienie § 1 i 2 oraz dodała § 1a, nadała nowe brzmienie art. 84, 86 i 99 oraz dodała art. 99¹–99³;
- 21) ustawa z 16.10.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r. poz. 2089) nadała nowe brzmienie art. 61¹³ § 1 i 2, art. 61¹⁴ § 1, art. 63, art. 64 § 1 zd. 2 i § 2 zd. 2, art. 65, art. 69 § 1, art. 70 § 1, art. 76 § 2, art. 78 § 1 zd. 1 i art. 81 § 2.

9. Postulaty dalszych nowelizacji. W doktrynie są zgłaszane również dalsze **29** postulaty nowelizacji przepisów KRO. Kodeks rodzinny i opiekuńczy w najbliższych latach zapewne będzie podlegał zapewne dalszym modyfikacjom, a docelowo optymalnym rozwiązaniem byłoby włączenie materii prawa rodzinnego do KC (o stonku KRO do KC *de lege lata* zob. niżej Nb 30–34). O prawie rodzinnym *de lege ferenda* zob. w szczególności: *S. Grzybowski*, O rzeczywistej i rzekomej nowoczesności rozwiązań zastosowanych w polskim kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, [w:] *Prace z prawa cywilnego*, Ossolineum 1985; *Z. Radwański*, Problemy kodyfikacji prawa rodzinnego, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego*, Warszawa 1985; *J. Winiarz*, Kodyfikacja prawa rodzinnego i opiekuńczego PRL, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego*, Warszawa 1985; *J. Ignatowicz*, Kilka uwag o przyszłych zmianach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, [w:] *Prace cywilistyczne*, Warszawa 1990; *S. Grzybowski*, Z problematyki usytuowania prawa rodzinnego w systemie prawa cywilnego (zagadnienia przepisów części ogólnej oraz oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński), SI 1994, t. XXI; *J. Winiarz*, O potrzebie i kierunku reformy prawa rodzinnego RP, SI 1994, t. XXI; *K. Pietrzykowski*, Problemy kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?*, praca zbiorowa, red. *B. Czech*, Katowice 1997; *Z. Radwański* (red.), *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006, s. 29–33 i 149–177; *J. Mazurkiewicz*, Rodzinne do remontu! Czyli o potrzebie wielkiej reformy prawa rodzinnego, [w:] *50 lat Kodeksu cywilnego oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Szczecin 2014; *J. Strzebińczyk*, Sugestie zmian w obrębie polskiego prawa filiacyjnego (pod rozważę ustawodawcy), *Acta Iuris Stetinensis* 2014; *M. Domański*, Wybrane zagadnienia legislacyjne prawa rodzinnego, [w:] *Leges ab omnibus intellegi debent. Księga XV-lecia Rządowego Centrum Legi-*

slacji, Warszawa 2015; *L. Stadniczeńko*, Prawo rodzinne – jego miejsce w systemie prawa, [w:] *W kręgu zagadnień konstytucjonalizmu oraz współczesnego państwa*, Rzeszów 2015; *E. Holewińska-Łapińska*, Samodzielność kodeksowa prawa rodzinnego, [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, Lublin 2015; Nr 6; *T. Smyczyński*, Rodzina i prawo rodzinne – współczesne i przyszłe dylematy polskiego ustawodawcy (100-lecie urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza), [w:] *Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, Lublin 2015; *M. Andrzejewski*, O potrzebie zmian w polskim prawie rozwodowym, SP 2016, Nr 3.

D. Kodeks rodzinny i opiekuńczy a Kodeks cywilny

- 30 1. **Kodeks rodzinny z 1950 r.** Przyczyną, dla której przepisy prawa rodzinnego i opiekuńczego znalazły się poza KC, było, jak można sądzić, przede wszystkim istnienie od 1950 r. odrębnego KR. Ustawodawca bowiem dopuścił możliwość odstępowania od istniejących unormowań tylko wtedy, gdy przemawiały za tym uzasadnione przesłanki społeczno-polityczne lub gospodarcze. Takie stanowisko ustawodawcy nie przesądziło wszakże o odrębności prawa rodzinnego od prawa cywilnego. Nigdy zresztą pogląd o istnieniu takiej odrębności nie zyskał przewagi w polskiej doktrynie (zob. *P. Fiedorczyk*, Dyskusja na temat miejsca prawa rodzinnego w systemie prawa Polski Ludowej, [w:] *Miscellanea Historico-Iurudica*, t. VII, Białystok 2009, s. 153 i nast.). Było to, jak można sądzić, zjawisko dość wyjątkowe w dawnym obozie państw komunistycznych w sytuacji, gdy, jak podkreśla *P. Fiedorczyk* (zob. *Radzieckie prawo rodzinne jako przedmiot recepcji w Polsce i innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, [w:] *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 3154, Wrocław 2009, s. 375), jedną z cech radzieckiego prawa rodzinnego, bardzo silnie podkreślaną od czasów stalinowskich, była jego odrębność od prawa cywilnego. *De lege lata* zaś, po zmianie ustroju, która nastąpiła na przełomie lat 80. i 90. XX w., można jedynie rozważać, czy prawo rodzinne istotnie stanowi część prawa cywilnego, czy też być może część prawa prywatnego. Za tym drugim rozwiązaniem zdawało się przemawiać sformułowanie *art. 1 § 1 PrPrywM z 1965 r.*, zgodnie z którym: „Ustawa niniejsza określa prawo właściwe dla międzynarodowych stosunków osobistych i majątkowych w zakresie prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy”. Oznaczać to mogło, że prawo prywatne, przynajmniej w aspekcie stosunków międzynarodowych, składa się z trzech części: prawa cywilnego, prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy. Należy jednak sądzić, że przytoczone wyżej sformułowanie wynikało jedynie z faktu istnienia odrębnej kodyfikacji w zakresie prawa rodzinnego i nie wyłączało samo przez się możliwości traktowania tego prawa jako integralnej części prawa cywilnego. Obecne sformułowanie *art. 1 PrPrywM* („Ustawa niniejsza reguluje właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem”) nie przeciwstawia już prawa cywilnego prawu rodzinnemu i opiekuńczemu.
- 31 2. **Zakres regulacji w KRO.** Przepisy KRO regulują powstanie rodziny oraz kształtowanie się praw i obowiązków jej członków. Z przyczyn techniczno-legislacyjnych zamieszczono ponadto w KRO przepisy o opiece i kurateli, jakkolwiek niepodobna uznać, że normują one stosunki rodzinne. Instytucje opieki oraz kurateli znacznie bowiem wykraczają poza krąg tych stosunków. Płyne stąd wniosek, że wydając KRO jako akt prawny odrębny od KC, ustawodawca nie ograniczył się w nim jedynie do materii *stricte* rodzinnoprawnej, ale objął nim również instytucje,

które prawem rodzinnym w znaczeniu ścisłym nie są. Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie wyczerpał całości zagadnień rodzinnoprawnych i podobnie jak KC, pozostawił niektóre kwestie poza obrębem swoich unormowań. Kwestie te regulują inne akty prawne (np. KPC, PrASC i in.). Nawet zatem z legislacyjnego punktu widzenia wyodrębnienie stosunków rodzinnoprawnych w osobnym Kodeksie, dokonane w 1950 r., i – głównie dlatego, by *quieta non movere* – utrzymane w kodyfikacji z 1964 r., nie stanowi kodyfikacji zupełnej.

3. Prawo rodzinne jako część prawa cywilnego. Istnienie KRO nie upoważnia 32
zatem już choćby z tego powodu – pomijając inne argumenty – do wysnuwania wniosku, jakoby prawo rodzinne stanowiło w systemie polskiego prawa osobną gałąź. Niemniej jednak próby takie, co prawda nieprzekonywające, były podejmowane zwłaszcza w dawniejszym piśmiennictwie prawniczym (zob. np. B. Dobrzański, Kodeks rodzinny i opiekuńczy a Kodeks cywilny, SC 1966, t. VII, s. 45 i nast.; współcześnie zob. E. Holewińska-Łapińska, Samodzielność kodeksowa prawa rodzinnego, [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza, Lublin 2015, s. 143 i nast.). Poglądy zwolenników poczytywania prawa rodzinnego za odrębną gałąź prawa znalazły pewne odbicie także w judykaturze (zob. orz. SN z 14.1.1953 r., C 1761/51, PiP 1953, Nr 12, s. 899). Szczegółowe jednak wywoły powołanego orzeczenia, następujące po stwierdzeniu, iż KRO unormował stosunki rodzinne jako odrębną gałąź prawa, mogą w pewnym stopniu wspierać zapatrywanie zwolenników poglądu przeciwnego. Współcześnie w nauce prawa dominuje zdecydowanie pogląd, że prawo rodzinne stanowi część prawa cywilnego wykazującą swoiste cechy, podobnie jak wiele innych dziedzin tego prawa; zob. też rozważania Stelmachowskiego, Zarys, s. 37 i nast.

4. Stosunek KRO do KC. Legislacyjne wyodrębnienie prawa rodzinnego w KRO 33
ma ten skutek, że Kodeks ten należy traktować jako *lex specialis* w stosunku do KC. Zgodnie zatem z łacińską paremią, w myśl której *lex specialis derogat legi generali* (bliżej co do stosunku ustawy ogólnej do ustawy szczególnej zob. J. Wróblewski, Lex generalis a lex specialis, ZNUŁ 1963, seria I, Nr 28, s. 3 i nast.), KRO wyłącza stosowanie przepisów KC zarówno wówczas, gdy określona kwestia została w nim odmiennie unormowana niż w KC (dotyczy to np. wad oświadczenia składanego przy zawieraniu małżeństwa), jak i wówczas, gdy treść zawartych w KRO unormowań lub cechy normowanego stosunku wskazują na to, że przepisy KC w ogóle nie powinny znaleźć zastosowania albo że należy je stosować odpowiednio. Odpowiednie stosowanie przepisów KC nakazuje nierządno wyrażna dyrektywa zawarta w przepisach KRO. W wypadkach, w których Kodeks ten nie reguluje samodzielnie określonej kwestii albo nie modyfikuje odnoszących się do danej kwestii przepisów KC, stosuje się „wprost” przepisy KC, z jednym wszakże zastrzeżeniem. Mianowicie cechy określonego stosunku rodzinnoprawnego mogą wskazywać na to, że określone przepisy KC nie powinny mieć zastosowania do danego stosunku. Tak np. brak jest jakiegokolwiek wzmianki w KRO, która by dotyczyła dokonania uznania ojcostwa z zastrzeżeniem warunku lub terminu. Nie może być jednak wątpliwości co do tego, że zarówno przepisy o warunku (art. 89 i nast. KC), jak i dotyczące zastrzeżenia terminu (art. 116 KC) nie mogą być stosowane. Wynika to z charakteru prawnego uznania ojcostwa i funkcji tej instytucji. W związku z tym ustawodawca wyszedł z założenia, że – w przeciwieństwie do przeniesienia własności nieruchomości, w odniesieniu do którego poczytał za niezbędne wyraźne wyłączenie takiego przeniesienia pod warun-

kiem lub z zastrzeżeniem terminu (art. 157 § 1 KC) – w wypadku uznania dziecka sprawa jest oczywista, zbędne jest więc zamieszczanie wyraźnego przepisu.

- 34 5. Przepisy prawa rodzinnego**, normujące stosunki niemajątkowe i majątkowe, zawierają z reguły normy bezwzględnie obowiązujące (*ius cogens*). Odstąpienie od tej reguły następuje tylko wyjątkowo *ad usum familiae*. W związku z tym, że prawo rodzinne stanowi część prawa cywilnego o specjalnych dla tej dziedziny unormowań cechach, nie było potrzeby recepcji do KRO niektórych unormowań KC (np. art. 6 normującego kwestię ciężaru dowodu lub art. 7 dotyczącego domniemania dobrej wiary i wielu innych). Prawo rodzinne, podobnie jak inne dziedziny prawa cywilnego, posługuje się często zwrotami niedookreślonymi oraz wprowadza w niektórych przepisach klauzulę generalną zasad współżycia społecznego (art. 5 KC). Wyjaśnienie treści zwrotów niedookreślonych nastąpi w uwagach do poszczególnych przepisów. Jeżeli zaś chodzi o klauzulę generalną zasad współżycia społecznego, zob. zwłaszcza niżej Nb 122 i nast.

E. Kodeks rodzinny i opiekuńczy a inne źródła prawa rodzinnego

- 35 1. Źródła prawa rodzinnego.** Przepisy prawa rodzinnego, jak już wyżej wspomniano, znajdują się przede wszystkim w Konstytucji RP oraz w KRO. Z wielu aktów prawnych będących źródłami prawa rodzinnego należy wymienić w szczególności:

- 1) ustawę z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (KPC), która reguluje m.in. sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego (zob. art. 1) oraz zawiera przepisy szczególne o postępowaniu procesowym w sprawach małżeńskich i w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 425–458), o postępowaniu nieprocesowym z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli (art. 561–605), o egzekucji świadczeń alimentacyjnych (art. 1081–1088) oraz o wykonaniu orzeczeń dotyczących odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 1089–1095¹);
- 2) ustawę z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (PrPrywM), która reguluje właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem (art. 1), w tym z zakresu spraw małżeńskich (art. 48–54), stosunków między rodzicami a dzieckiem (art. 55 i 56), przy sposobienia (art. 57 i 58), opieki i kurateli (art. 59–62) oraz obowiązków alimentacyjnych (art. 63);
- 3) ustawę z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (PrASC), która reguluje zagadnienia związane z rejestrowaniem stanu cywilnego człowieka (zob. niżej Nb 182 i nast.).

F. Prawo międzynarodowe i standardy europejskie

- 36 1. Umowy międzynarodowe jako źródła powszechnie obowiązującego prawa.** Rzeczpospolita Polska jest stroną licznych umów (konwencji) międzynarodowych, które zawierają przepisy z zakresu prawa rodzinnego. Zgodnie z art. 9 Konstytucji RP Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego. Artykuł 87 ust. 1 Konstytucji RP traktuje umowy międzynarodowe jako źródła powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej. Reguła ta znajduje rozwinięcie w art. 91 ust. 1 Konstytucji RP, stosownie do którego ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Stosownie do art. 89

ust. 1 Konstytucji RP ratyfikacja przez Polskę umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy m.in. wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji RP bądź spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja RP wymaga ustawy. Zgodnie zaś z art. 91 ust. 2 umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową. Według art. 241 ust. 1 Konstytucji RP umowy międzynarodowe ratyfikowane dotychczas przez Polskę na podstawie obowiązujących w czasie ich ratyfikacji przepisów konstytucyjnych i ogłoszone w Dzienniku Ustaw uznaje się za umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie i stosuje się do nich przepisy art. 91 Konstytucji RP, jeżeli z treści umowy międzynarodowej wynika, że dotyczą one kategorii spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji RP. Z wymienionych przepisów wynika *expressis verbis* **bezpośrednie stosowanie wiążących Polskę ratyfikowanych umów**, a w wypadku umów ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie – **pierwszeństwo ich stosowania przed polskimi ustawami**.

2. Międzynarodowe standardy ochrony praw człowieka, wielostronne umowy międzynarodowe. Podstawowe znaczenie w zakresie standardów ochrony praw człowieka, w tym praw rodzinnych, mają: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10.12.1948 r., Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20.11.1959 r. oraz Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1.8.1975 r. Wśród wiążących Polskę międzynarodowych umów wielostronnych regulujących problematykę prawa rodzinnego należy zaś wymienić **w szczególności**:

- 1) Konwencję haską z 12.6.1902 r. dotyczącą uregulowania opieki nad małoletnimi (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 596);
- 2) Konwencję haską z 17.7.1905 r. dotyczącą ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598);
- 3) Konwencję nowojorską z 20.2.1957 r. o obywatelstwie kobiet zamężnych (Dz.U. z 1959 r. Nr 56, poz. 334);
- 4) Konwencję nowojorską z 20.6.1956 r. o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą (Dz.U. z 1961 r. Nr 17, poz. 87);
- 5) Konwencję nowojorską z 10.12.1962 r. w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw (Dz.U. z 1965 r. Nr 9, poz. 53);
- 6) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167);
- 7) Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169);
- 8) Konwencję o prawach dziecka przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm. i z 2000 r. Nr 2, poz. 11);
- 9) Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzoną w Rzymie dnia 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.);
- 10) Konwencję haską z 5.10.1961 r. o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich (Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519);

- 11) Konwencję haską z 25.10.1980 r. dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze sprost.);
- 12) Europejską Konwencję o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzoną w Luksemburgu 20.5.1980 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134 ze zm.);
- 13) Europejską Konwencję o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzoną w Strasburgu 15.10.1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888);
- 14) Europejską Konwencję sporządzoną w Strasburgu 24.4.1967 r. o przysposobieniu dzieci (Dz.U. z 1999 r. Nr 99, poz. 1157);
- 15) Konwencję haską z 2.10.1973 r. o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych (Dz.U. z 2000 r. Nr 2, poz. 13);
- 16) Konwencję haską z 2.10.1973 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 444);
- 17) Konwencję haską z 29.5.1993 r. o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 ze zm.);
- 18) Europejską Konwencję o wykonywaniu praw dzieci, sporządzoną w Strasburgu 25.1.1996 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 107, poz. 1128);
- 19) Konwencję haską z 1.6.1970 r. o uznawaniu rozwodów i separacji (Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 561);
- 20) Konwencję Nr 17 w sprawie zwolnienia od legalizacji niektórych aktów i dokumentów, sporządzoną w Atenach 15.9.1977 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 148, poz. 1446);
- 21) Konwencję Nr 16 dotyczącą wydawania wielojęzycznych odpisów skróconych aktów stanu cywilnego, sporządzoną w Wiedniu 8.9.1976 r. (Dz.U. z 2004 r. Nr 166, poz. 1735);
- 22) Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku 25.5.2000 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494);
- 23) Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, przyjęty w Nowym Jorku 25.5.2000 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 91, poz. 608 ze zm.);
- 24) w ustawie z 23.4.2009 r. o ratyfikacji Konwencji w sprawie kontaktów z dziećmi, sporządzonej w Strasburgu w dniu 15.5.2003 r., wyrażono zgodę na dokonanie ratyfikacji przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 68, poz. 576); ratyfikacja tej Konwencji jest jednak uzależniona od zajęcia stanowiska przez Unię Europejską (zob. art. 20 ust. 3 Konwencji).

Ponadto Polska jest stroną 17 dwustronnych umów międzynarodowych, które regulują zagadnienia prawa właściwego i uznawania orzeczeń m.in. w zakresie prawa rodzinnego, oraz Konkordatu zawartego ze Stolicą Apostolską.

38 3. Rekomendacje i rezolucje Rady Europy. Istotne znaczenie w zakresie harmonizacji systemów prawnych państw europejskich mają rekomendacje i rezolucje Rady Europy (Statut Rady Europy, przyjęty w Londynie dnia 5.5.1949 r., został ogłoszony w Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565). W dziedzinie prawa rodzinnego należy tu wymienić **w szczególności**:

- 1) rekomendację Nr 751 (1975) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z 24.1.1975 r. o położeniu i odpowiedzialności rodziców we współczesnej rodzinie oraz wsparciu jej przez społeczeństwo;
- 2) rezolucję Nr (77) 33 Komitetu Ministrów Rady Europy z 3.11.1977 r. w sprawie umieszczania dzieci poza rodziną;

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl